

МАТРОСОВА

Людмила Миколаївна
Cafedra.gosfin@gmail.com

УДК 336.226.112

ОХРИМЧУК

Ярослав Євгенович

ФІСКАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПОДАТКУ
НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В СИСТЕМІ
ПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ УКРАЇНИFISCAL EFFICIENCY OF INDIVIDUAL
INCOME TAX IN THE SYSTEM OF DIRECT
TAXATION IN UKRAINEд.е.н., професор,
Харківський інститут
фінансів КНТЕУстудент, Харківський
інститут фінансів КНТЕУ

У статті розглянуто вплив бюджетно-податкової політики на забезпечення соціально-економічного розвитку держави. Проведено дослідження місця та значення податку на доходи фізичних осіб у сучасній системі прибуткового оподаткування; надано аналіз реалізації його основних функцій та фіскальної ефективності. Розглянуто зарубіжний досвід прибуткового оподаткування громадян. Проаналізовано нові підходи к формуванню доходної частини бюджетів у світлі змін Податкового кодексу України та їх вплив на підвищення фіскального потенціалу оподаткування доходів фізичних осіб.

В статье рассмотрено влияние бюджетно-налоговой политики на обеспечение социально-экономического развития государства. Проведено исследование места и значения налога на доходы физических лиц в современной системе подоходного налогообложения; дан анализ реализации его основных функций и фискальной эффективности. Рассмотрен зарубежный опыт подоходного налогообложения граждан. Проанализированы новые подходы к формированию доходной части бюджетов в свете изменений Налогового кодекса Украины и их влияние на повышение фискального потенциала налогообложения доходов физических лиц.

The article covers influence fiscal policy on provision social environmental department improving. The investigation of tax's place and value on individuals incomes in modern system of taxation incomes has been conducted. The analysis was given for realization of his main functions sale and fiscal efficiency. Foreign experience of citizen's taxation incomes was considered. New approach was analyzed to revenue budgets formation in world changes of Tax Code of Ukraine and their influence on fiscal capacity increase taxation of personal income.

Ключові слова: *прямі податки, податок на доходи фізичних осіб, податкове навантаження, податкова політика, Податковий кодекс, фіскальна ефективність*

Ключевые слова: *прямые налоги, налог на доходы физических лиц, налоговая нагрузка, налоговая политика, Налоговый кодекс, фискальная эффективность*

Keywords: *direct taxes, tax on personal income, the tax burden, tax policy, tax code, fiscal efficiency*

ВСТУП

Фіскальний потенціал податку на доходи фізичних осіб, який є одним із основних джерел доходів бюджетів та виконує роль соціального регулятора, характеризує його здатність забезпечувати необхідними коштами фінансування економічного та соціального розвитку країни та її регіонів. Ефективність механізму оподаткування доходів фізичних осіб визначається врахуванням в процесі оподаткування інтересів держави і платників податків. У сучасних умовах розвитку фінансових відносин існує необхідність проведення подальших наукових досліджень стосовно фіскальної ефективності податків, пошуку шляхів реформування механізму оподаткування доходів фізичних осіб із урахуванням світового досвіду у цій сфері.

Проблеми реалізації податкової політики України щодо ефективного формування доходів бюджетів, удосконалення механізму прибуткового оподаткування громадян висвітлювали В. Андрущенко,

В. Вишневецький, Ю. Іванов, О. Кириленко, А. Крисоватий, М. Кучерявенко, В. Мельник, В. Опарін, А. Соколовська, В. Федосов, І. Чугунов, К. Швабій, С. Юрій та ін. Разом з тим, у світі нових подій та внесення змін до Податкового кодексу України, залишаються недостатньо дослідженими питання наслідків реформування податку на доходи фізичних осіб та його подальшого удосконалення в умовах сучасної фінансової нестабільності.

Потенціал податку на доходи фізичних осіб на сьогоднішній день реалізований не повністю, масштаби ухилення від сплати податку на доходи фізичних осіб дотепер досить великі. Залишаються недостатньо дослідженими питання забезпечення застосування оновленого законодавства, обґрунтування соціально-економічного впливу і наслідків реформування податку на доходи фізичних осіб на рівень доходів населення в Україні. Сьогодні є потреба у визначенні більш справедливої бази оподаткування, удосконаленні пільгового механізму, оптимізації податкових ставок, покращення податко-

вої дисципліни, посиленню відповідальності платників податків за ухилення від оподаткування.

МЕТА РОБОТИ

Метою даної статті є оцінка фіскального потенціалу податку на доходи фізичних при формуванні доходів бюджетів держави; огляд світового досвіду оподаткування доходів фізичних осіб; аналіз впливу змін, зумовлених упровадженням норм Податкового кодексу України що стосуються особливостей оподаткування доходів фізичних осіб; визначення основних напрямів та можливостей вдосконалення діючої системи прибуткового оподаткування з метою зростання фіскальної ефективності та соціальної справедливості.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою виступають нормативно-правові акти у сфері оподаткування, енциклопедична, навчальна й монографічна література, наукові публікації вітчизняних та зарубіжних вчених, статистичні матеріали Міністерства доходів та зборів України, Державної Казначейської служби та Державного комітету статистики України

При проведенні дослідження використано методи аналізу, статистично-аналітичний, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Вплив держави на суспільно-економічні процеси реалізується шляхом проведення бюджетної та податкової політики. Інструментом економічної і фінансової політики держави та складовою механізму

бюджетно-податкового регулювання економіки є державні доходи [5].

В Україні, як і в більшості країн світу, формування доходів бюджету здійснюється шляхом мобілізації податкових, неподаткових та інших надходжень. У сукупності ці джерела утворюють дохідну частину державного та місцевих бюджетів.

Як ми бачимо з табл. 1, саме податкові надходження відіграють провідну роль у формуванні доходної бази бюджетів. Також податки є важливим інструментом перерозподілу ВВП. За останні три роки за допомогою податків формується в середньому 80,5% доходів Зведеного бюджету держави та понад 25,3% валового внутрішнього продукту країни.

Вагомим джерелом формування фінансових ресурсів держави серед прямих податків сучасної системи оподаткування України є податок на доходи фізичних осіб (ПДФО). Він належить до групи основних загальнодержавних бюджетоутворюючих податків Зведеного бюджету України та є головним джерелом формування місцевих бюджетів.

Однією з функцій, які притаманні будь-яким податкам, є фіскальна. В основу її реалізації покладено принцип фіскальної ефективності, який полягає у максимізації податкових надходжень, еластичності податкового механізму, мінімізації видатків на їх адміністрування.

У сучасній фінансовій науці фіскальну ефективність податку визначають за системою показників, серед яких основними є показники фіскальної значимості податку у доходах бюджету та ВВП [4].

Таблиця 1

Частка податкових надходжень у Зведеному бюджеті та ВВП України у 2014-2016 рр.

[складено автором за даними [1-2]]

Показник	2014 рік	2015 рік	2016 рік
Податкові надходження до Зведеного бюджету, млн грн.	367511,9	507635,9	650781,7
Доходи Зведеного бюджету, млн грн.	456067,3	652031,0	782859,5
ВВП, млн. грн.	1586915,0	1988544,0	2383182,0
Частка податкових надходжень у Зведеному бюджеті, %	80,6	77,9	83,1
Частка податкових надходжень у ВВП, %	23,2	25,5	27,3

Таблиця 2.

Показники фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб у 2014-2016 рр.

[складено автором за даними [1-2]]

Показник	2014 рік	2015 рік	2016 рік
Податок на доходи фізичних осіб, млн грн.	66652,4	90829,2	126210,9
Частка ПДФО в загальному обсязі податкових надходжень до Зведеного бюджету, %	18,1	17,9	19,4
Фіскальна значимість ПДФО у Зведеному бюджеті, %	14,6	13,9	16,1
Фіскальна значимість ПДФО у ВВП, %	4,2	4,6	5,3

На підставі даних табл. 2, протягом досліджуваного періоду очевидною є тенденція до зростання обсягів надходжень від податку на доходи фізичних осіб з 66652,4 млн. грн. до 126210,9 млн. грн. У 2014-2016 рр. частка ПДФО у загальних сумі податкових надходжень Зведеного бюджету склала в середньому 18,5%. Величина показника фіскальної значимості ПДФО у Зведеному бюджеті протягом досліджуваного періоду коливається від 14,6% у 2014 році до 16,1% у 2016 році. Середнє значення даного показника складає 14,9%.

Щодо питомої ваги цього податку у ВВП, то на протязі досліджуваного періоду цей показник коливався від 4,2 % в 2014 р. до 5,3 % у 2016 р. Це свідчить про те, що ПДФО є стабільним регулярним джерелом бюджетних надходжень та має важливе фіскальне значення.

Порівнюємо показники фіскальної значимості ПДФО України та країн-членів ОЕСР. В середньому в країнах-членах ОЕСР надходження від прибуткового оподаткування фізичних осіб займають 24% від загального обсягу податкових надходжень. Завдяки цьому податку найбільші обсяги податкових надходжень акумулюються в наступних країнах: в Данії – 54,48%, в США – 40,77%, Канаді – 36,8%, Фінляндії – 30,24%, Швеції – 28,77%. Відносно незначну роль податок на доходи відіграє в Словаччині – 9,81%, Чехії – 10,79% та Угорщині – 12,61%, що обумовлено акцентуванням податкового навантаження в даних країнах на споживанні [8].

Податок на доходи фізичних осіб в українських умовах в різні періоди, з точки зору фіскальної ефективності, сприймався неоднозначно. У дев'яності роки в країні цей податок займав другорядні позиції, що обумовлювалося недосконалістю його фіскального механізму, низьким рівнем доходів більшості громадян та недовір'ям платників державі відносно ефективного використання податків. Він займав лише друге-третє місце серед податкових надходжень у бюджеті, що і є однією з причин його реформування. Сьогодні система оподаткування доходів населення в державі зазнала серйозних змін і за багатьма ознаками відповідає аналогічним системам провідних країн світу [3].

Щодо світової практики, то чимало країн використовують прогресивний метод оподаткування доходів фізичних осіб. У більшості країн світу цей податок носить, як правило, прогресивний характер, тобто застосовується прогресивна шкала оподаткування. В сучасній економічній теорії необхідність прогресивної шкали ставок прибуткового податку пояснюється принципом справедливості. Зараз у більшості розвинутих країн поширене прогресивне оподаткування з досить високими максимальними ставками. Так, у країнах ЄС ставки ПДФО варіюються від 10% до 56,9%. Першість у Європі за розміром прибуткового податку з максимальною ставкою в 56,9% стабільно удержує Швеція. На другому місці рейтингу знаходиться Португалія – 56,5%. На третьому місці - Данія – 55,6%. Не менш половини свого доходу віддають резиденти таких країн, як Бельгія – 53,7%, Нідерланди, Іспанія – 52,0%, Фінляндія – 51,5%, Франція – 50,3%, Австрія,

Великобританія, Словенія – 50,0%. Найбільш низькій рівень максимальної ставки прибуткового податку у Болгарії – 10%. В два рази менш, ніж чим у середньому по Євросоюзу, платять резиденти Литви, Румунії та Угорщини – від 15 до 19%. У більшості європейських держав максимальна ставка прибуткового податку залишилася без суттєвих змін. За останні роки зміни набулися в Іспанії, Франції, Італії, Німеччині, Португалії, Чехії [3]. Важливим інструментом посилення податкового навантаження на громадян із високим рівнем доходів є трансформація прибуткового оподаткування фізичних осіб у напрямку підвищення його прогресивності. З цією метою у 2010-2011рр. уряди низки європейських країн запровадили додаткові ставки прибуткового податку на високі доходи (Великобританія, Греція) та підвищили його максимальні ставки (Греція, Іспанія, Італія, Люксембург, Португалія, Франція). Знизили мінімальну ставку прогресивної шкали та підвищили неоподатковуваний мінімум доходів Німеччина, збільшили кількість розрядів прогресивної шкали Великобританія, Греція. В результаті Великобританія перейшла до прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб за трьома ставками, що становлять 20,40, і 50 %, Німеччина – за ставками 14,42 і 45 %. У Франції прибутковий податок справляється з урахуванням п'яти ставок, Греції – 9, Португалії – 8, у Іспанії – 7. Низка країн застосовує доволі високі мінімальні ставки прибуткового оподаткування: Італія – 23%, Іспанія – 24%, Бельгія – 25%, Нідерланди – 33,1%, Австрія – 36,5%. Серед постсоціалістичних країн ЄС сьогодні лише у двох, Словенії та Польщі, існує прогресивний механізм справляння податку на доходи фізичних осіб. Вісім постсоціалістичних країн ЄС оподатковує доходи громадян за пропорційними ставками, які варіювали від 10% у Болгарії до 25% у Латвії [8]. При визначенні ставок податку на доходи фізичних осіб в більшості країн світу застосовується неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Як правило, цей мінімум встановлюється на рівні прожиткового мінімуму населення або на рівні мінімальної заробітної плати. У різних країнах цей рівень встановлюється, виходячи з особливостей розвитку економіки країни та історичних традицій, які вже склалися.

Досвід функціонування Податкового кодексу показав, що він не вирішив основних проблем вітчизняної податкової системи і не приніс очікуваних результатів. Існуючий рівень податкових надходжень ПДФО забезпечується в основному за рахунок сплати податку із заробітної плати, який справляється податковим агентом у джерела доходу. Фіскальна ефективність податку на доходи фізичних осіб знаходиться у прямій залежності як від структури реальних доходів населення, так і від темпів їх росту. Це означає, що зростом рівня заробітної плати платників податків – фізичних осіб, забезпечення своєчасності її виплати, розширення бази оподаткування в країні буде відбуватись збільшення надходжень до бюджету, що дасть змогу проводити активну соціальну політику в Україні. Тому, вирішення питання підвищення ролі податку на доходи фізичних осіб у доходах бюджету України

має відбуватися через перегляд усієї політики заробітної плати. Сьогодні податкове навантаження на зарплатні доходи в Україні є одним з найвищих в Європі (54,5%) [6]. Для порівняння, за даними Євростату у середньому по країнам ЄС цей показник складає 36,1%.

Невирішеною залишається проблема соціальної справедливості ПДФО, що негативно впливає на доходи громадян, рівень добробуту населення України та забезпечення соціальних стандартів життя. Серед постсоціалістичних країн вийшла в лідери за показниками соціальної нерівності [7].

У західних, економічно розвинених країнах податок на доходи фізичних осіб є головним фіскальним податком, де основний фіскальний тягар несуть заможні громадяни. Бідне населення або взагалі не сплачує персональний податок, або сплачує невелику частку доходу, що є прикладом ефективного застосування принципу соціальної справедливості податкових систем.

Крім того, щоб забезпечити ефективне функціонування системи прибуткового оподаткування громадян, її потрібно доповнити заходами щодо посилення податкового контролю. Для цього необхідно забезпечити чітку й прозору правову систему, сильне й спроможне адміністрування податків, оскільки діючі адміністративні міри у даний час мало-ефективні в боротьбі з «тіньовим сектором».

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи вище викладене можна стверджувати, що потенціал податку на доходи фізичних осіб на сьогоднішній день реалізований не повністю. Прибуткове оподаткування в Україні має серйозні недоліки та низку проблем, які негативно впливають на його фіскальну ефективність. Це вимагає необхідність проведення подальших наукових досліджень стосовно фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб.

Для вирішення існуючих наявних проблем у питанні є потреба в реалізації низки заходів спрямованих на їх подолання, якими є: дотримання балансу

інтересів усіх учасників правовідносин, регулюючих систему оподаткування доходів фізичних осіб; встановлення більш справедливої бази оподаткування шляхом зменшення податкового навантаження; перегляд та удосконалення пільгового механізму; оптимізація податкових ставок; посилення податкового контролю та спрощення системи адміністрування оподаткування.

Список використаних джерел

1. Державна Казначейська Служба України: «Звіт про виконання Державного бюджету України за 2014- 2016 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>.
2. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Левицька С.О., Стець Н.В. Соціальний аспект системи оподаткування доходів фізичних осіб: світовий та вітчизняний досвід. / С.О. Левицька, Н.В. Стець // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економіка». – 2015 р. – Вип. 1 (69). – С.235-244.
4. Піскова Ж.В. Формування системи показників фіскальної ефективності податків: теорія і практика / Ж.В. Піскова // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка» – 2016. – Вип 2(6). – С.174-180.
5. Соколовська А.М. Фіскальна політика в Україні та її макроекономічні наслідки / А.М. Соколовська // Фінанси України. – 2014. – № 11. – С. 17- 32.
6. Швабій К.І. Регулятивна ефективність податку на доходи фізичних осіб в Україні / К.І. Швабій // Фінанси України. – 2013. – № 4. – С 27-44.
7. Швабій К.І. Фіскальна ефективність податку на доходи фізичних осіб / К.І. Швабій // Фінанси України. – 2012. – № 3. – С 31- 37.
8. Tax on personal income [Electronic resource]. – Available at: <https://data.oecd.org/tax/tax-on-personal-income.htm#indicator-chart>.